

פרשת בלק תש"ע Did the Ass Really Speak?

במדבר פרק כב

(כא) וַיִּקַּם בָּלַעַם בְּבִקְרֹ וַיַּחְבֹּשׁ אֶת אֶתְנֹו וַיִּלְךְ עִם שָׂרֵי מוֹאָב: (כב) וַיַּחַר אַף אֱלֹהִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מִלֵּאֲדָן יִקְוֶה בְּדֶרֶךְ לִשְׁטוֹן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל אֶתְנֹו וְשָׂנֵי נַעֲרָיו עִמּוֹ: (כג) וַתִּרְאֵהוּ אֱתָנוֹן אֶת מִלֵּאֲדָן יִקְוֶה נֹצֵב בְּדֶרֶךְ וַחֲרָבוֹ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ וַתַּט אֱתָנוֹן מִן הַדֶּרֶךְ וַתִּלְכֵּךְ בַּשָּׂדֶה וַיֵּן בָּלַעַם אֶת אֱתָנוֹן לְהַטִּיחָהּ הַדֶּרֶךְ: (כד) וַיַּעֲמֵד מִלֵּאֲדָן יִקְוֶה בְּמַשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדַר מִזֶּה וַגְּדַר מִזֶּה: (כה) וַתִּרְאֵהוּ אֱתָנוֹן אֶת מִלֵּאֲדָן יִקְוֶה וַתִּלְחָץ אֶל הַקִּיר וַתִּלְחָץ אֶת רֶגְלֵי בָלַעַם אֶל הַקִּיר וַיִּסֹּף לְהַכְתִּיחָהּ: (כו) וַיֹּסֹף מִלֵּאֲדָן יִקְוֶה עֲבוּר וַיַּעֲמֵד בְּמִקּוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין דֶּרֶךְ לְנִטּוֹת מִיַּן וַשְׂמֹאוֹל: (כז) וַתִּרְאֵהוּ אֱתָנוֹן אֶת מִלֵּאֲדָן יִקְוֶה וַתִּרְבֹּץ תַּחַת בָּלַעַם וַיַּחַר אַף בָּלַעַם וַיֵּן אֶת אֱתָנוֹן בְּמִקְלָה: (כח) וַיִּפְתַּח יִקְוֶה אֶת פִּי אֱתָנוֹן וַתֹּאמֶר לְבָלַעַם מָה עֲשִׂיתִי לָךְ כִּי הִכִּיתִנִּי זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלַיִם: (כט) וַיֹּאמֶר בָּלַעַם לְאֶתְנֹו כִּי הִתְעַלְלַת בִּי לוֹ יֵשׁ חֶרֶב בְּיָדִי כִּי עָתָה הִרְגִיתִנִּי: (ל) וַתֹּאמֶר אֱתָנוֹן אֶל בָּלַעַם הֲלוֹא אֲנִכִּי אֶתְנֵן אֲשֶׁר רֹכֶבֶת עָלַי מֵעוֹדֶךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֲהִסְכֵּן הַסִּפְנָתִי לְעֵשׂוֹת לָךְ כִּי וַיֹּאמֶר לָא: (לא) וַיִּגַּל יִקְוֶה אֶת עֵינָיו בָּלַעַם וַיִּרְאֵהוּ אֶת מִלֵּאֲדָן יִקְוֶה נֹצֵב בְּדֶרֶךְ וַחֲרָבוֹ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ וַיִּקַּד וַיִּשְׁתַּחֲוֶה אֶת אֱתָנוֹן: (לב) וַיֹּאמֶר אֱתָנוֹן יִקְוֶה עַל מָה הִכִּיתָ אֶת אֶתְנֵן זֶה שְׁלוֹשׁ רְגָלַיִם הִנֵּה אֲנִכִּי יְצִאתִי לִשְׁטוֹן כִּי יָרַט הַדֶּרֶךְ לְנַגְדִּי: (לג) וַתִּרְאֵהוּ אֱתָנוֹן וַתַּט לִפְנֵי זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלַיִם אוֹלֵי נִטְתָּה מִפְּנֵי כִּי עָתָה גַם אֶתְכָה הִרְגִיתִי וְאוֹתָהּ הִחִיתִי: (לד) וַיֹּאמֶר בָּלַעַם אֶל מִלֵּאֲדָן יִקְוֶה חֲטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אֶתָּה נֹצֵב לְקַרְאֵתִי בְּדֶרֶךְ וְעָתָה אִם רַע בְּעֵינֶיךָ אֲשׁוּבָה לִּי: (לה) וַיֹּאמֶר מִלֵּאֲדָן יִקְוֶה אֶל בָּלַעַם לָךְ עִם הָאֲנָשִׁים וְאַפְסָ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אָדְבָר אֲלִיךָ אֹתוֹ תִּדְבֹר וַיִּלְכֵךְ בָּלַעַם עִם שָׂרֵי בָלַק:

רש"י
(כא) **ויחבש את אתנו** - מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם, שנאמר (בראשית כב, ג) וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו: **עם שרי מואב** - לבו כלבם שוה: (כב) **כי הולך הוא** - ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: **לשטן לו** - מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא, שלא יחטא ויאבד: **ושני נערי עמו** - מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליד עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: (כג) **ותרא אתנו** - והוא לא ראה, שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם, שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: **וחרבו שלופה בידו** - אמר רשע זה הניח כלי אומנותו, שכלי זיינן של אומות העולם בחרב, והוא בא עליהם בפיו, שהוא אומנות שלהם, אף אני אתפוש את שלו ואבוא עליו באומנותו. וכן היה סופו (במדבר לא, ח) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: (כד) **במשעול** - כתרגומו בשביל. וכן (מ"א כ, ו) אם ישפוק עפר שומרון לשעלים. עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן, וכן (ישעיה מ, יב) מי מדד בשעלו מים, ברגליו ובהלוכו: **גדר מזה וגדר מזה** - סתם גדר של אבנים הוא: (כה) **ותלחץ** - היא עצמה: **ותלחץ** - את אחרים את רגל בלעם: (כו) **ויסוף מלאך ה' עבור** - לעבור עוד לפניו להלוך להיות לפניו במקום אחר, כמו (בראשית לג, ג) והוא עבר לפניו. ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות, סימני אבות הראהו: (כז) **זה שלש רגלים** - רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: (כט) **התעללת** - כתרגומו לשון גנאי ובזיון: **לו יש חרב בידו** - גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים, זה הולך להרוג אומה שלמה בפיו, ולאתון זו צריך לכלי זיין: (ל) **ההסכן הסכנתו** - כתרגומו, וכן (איוב כב, ב) הלאל יסכן גבר. ורבותינו דרשו מקרא זה בגמרא אמרו ליה, מאי טעמא לא רכבת אסוסיא. אמר להון ברטיבא שדאי ליה וכו', כדאיתא במסכת עבודה זרה (ד ב): (לב) **כי ירט הדרך לנגדי** - רבותינו חכמי המשנה דרשוהו (שבת קה א) נוטריקון יראה ראתה, נטתה, בשביל שהדרך לנגדי, כלומר לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט, כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומיהר הדרך שהוא לכעסי ולהמראתי. ומקרא קצר הוא, כמו (ש"ב יג, ט) ותכל דוד. לישנא אחרינא ירט לשון רצון, וכן (איוב טז, יא) ועל ידי רשעים ירטני, מפיס ומנחם אותי על ידי רשעים, שאינן אלא מקניטים: (לג) **אולי נטתה** - כמו לולא, פעמים שאולי משמש בלשון לולא: **גם אתכה הרגתי** - הרי זה מקרא מסורס, והוא כמו גם הרגתי אותך, כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי, כי גם ההריגה: **ואותה החייתי** - ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה, כמו שכתוב (פסוק ל) ויאמר לא. על כן הרגתי, שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב, שחס המקום על כבוד הבריות, וכן (ויקרא כ, טו - טז) ואת הבהמה תהרוג, וכן (שם) והרגת את האשה ואת הבהמה: (לד) **כי לא ידעתי** - גם זה גנותו, ועל כרחו הודה, שהוא היה משתבח שידוע דעת עליו, ופיו העיד לא ידעתי: **אם רע בעיניך אשובה לי** - להתריס נגד המקום היא תשובה זו. אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת, ואתה מלאך מבטל את דבריו, למוד הוא בכך, שאומר דבר ומלאך מחזירו, אמר לאברהם (בראשית כב, ב) קח נא את בנד גוגי, ועיי' מלאך בטל את דברו, אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: (לה) **לך עם האנשים** - בדרך שאדם רוצה לילך בה, מוליכין אותו. לך עם האנשים, כי חלקך עמהם וסופך להאבד מן העולם: **ואפס** - על כרחך את הדבר אשר אדבר וגוי: **עם שרי בלק** - שמח לקללם כמותם:

מסכת עבודה זרה דף ד ע"ב

בעידנא דחזו ליה דהוה רכיב אחמריה, אמרו ליה: מאי טעמא לא רכבתא אסוסיא? אמר להו: ברטיבא שדאי ליה. מיד: ותאמר האתון הלא אנכי אתונך! אמר לה: לטעינא בעלמא. אמרה ליה: אשר רכבת עלי! אמר לה: אקראי בעלמא. אמרה ליה: מעודך ועד היום הזה! ולא עוד, אלא שאני עושה לך רכיבות ביום ואישות בלילה, כתיב הכא: ההסכן הסכנתי, וכתיב התם: ותהי לו סוכנת.

הקדמה לפירוש אבן עזרא עה"ת

והשלישית, דרכו בה חכמים ונבונים, והם ראשי הגאונים. פעם בנקודה רצים ושבים, ופעם בקו הרחב הסובב סובבים, כי יכניסו בספרם חכמות חיצונות, להראות שיעמדו על תכונות עליונות, כי יזכירו מחלקות חכמי עולם בבריאתו, וזה מה יועיל למאמין בשם ובתורתו. ובפרשת עץ פרי ובדשאים (ברא', א), יזכירו מה צורך יש בהם לנבראים, ואלה ימצאו בס' הרופאים. ובפרשת יהי מאורות (שם) יזכירו מדתם ומרחקם ותנועתם, ומשפטי חקם כפי כח השבעה גבולות, כאשר נסו חכמי המזלות. והתורה הזהירה שלא נהיה בעינינו כחכמים, רק נהיה עם אלהינו תמימים. ובפרשת ויחלום והנה סלם (ברא' כח, יב). יזכירו כל פתרון חלום נעלם. ואיך יערבו חלום נביאים בחלום נכרים. ומה למים מתוקים אל מים מרים. ובדבר המשכן רצו לבאר תעלומות, ועם תרומות נדבה, יזכירו כל התרומות. והאמת שיש לנו להתבונן בדברי התורה שמות השם הנכבד והנורא, וסודות עמוקים, גם במצות וחקים, לא שזפתם עין סכלים, ומבוארים הם למשכילים. ואם השם יהיה בעוזרי לשלם נדרי, אבאר קצתם, ומדברי משה ראיותם, או מדברי הקדמונים, שמסר יהושע לזקנים:

אבן עזרא לבמדבר פרק כב פסוק כח

(כח) אמרו חז"ל, שעשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ולפי דעתי, שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה, שהם חוץ לתולדת. ויאמר הגאון, כי לא דברה האתון. ורב שמואל בן חפני תפסו. ורבי שמואל הספרדי בעל השירים חשב להציל הנתפס. ודע, כי אנשי שקול הדעת הוצרכו להוציא הדברים ממשמעם, כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו. ולא אמרו אמת, כי הנה חנניה מישאל ועזריה נעשה להם אות, ולא היו נביאים. ויש מהם אומרים, כי בלעם נביא היה. והאמת, כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל, כי קוסם היה, וכן קראו הכתוב. וי"א, כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למטה בצורות. וזה טעם ואשר תאור יואר (ו). והנכון בעיני, כי היה יודע מזלות, ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו. ובבא הרעה אל המקולל. יחשבו הרואים והשומעים הנמצאים, כי בעבור קללתו באה הרעה. והעד, שדבר במרמה עם שרי בלק. וזה טעם לא אוכל לעבור את פי ד' אלהי, כי אין יכולת בנוצר לשנות מעשה היוצר או גזרתו. והסוד - כי החלק לא ישנה החלק, רק גזירת הכל תשנה גזירת החלק. ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא. והישר - כי האתון דברה. ואם תבין סוד מלאכי אברהם, גם יעקב, אז תבין האמת. וטעם **במקל** - כי בתחלה ובשנית הכה אותה בעץ קטן או בעור. **רגלים** - פירשתיו:

שד"ל לבמדבר פרק כח פסוק ב

האתון דיברה עם לא? לא ייבצר מהאל לעשות שתדבר, אבל לא היה אפשר שלא יחרד בלעם ודני נערי חרדה גדולה עד מוות, ולא היה אפשר שיהיה בו כוח להשיב לה דבר, על כן ייתכן שלא דיברה כדיבור של בני אדם, כי "ותדבר" אין כתוב כאן, אבל השמיעה בפיה קול יללה שהיה מובן ממנו: כי התעללת בי וכו', והיא חזרה וצעקה כאילו תאמר: הלא אני אתנך וכו', אז נכמרו רחמיו עליה ואמר: לא, כלומר אין דרך הבהמה הזאת להתעלל בי, והנה אמת, כי ה' פתח את פי האתון, כי נערה באופן משונה מעט ממנהגה, אך לא היה נס כל כך, עד שייבהל בלעם. והנה ה' שפתי תפתח (תהלים נא, יז) אין ענינו דיבור חוץ מו הטבע.

Rabbi Brovender's Shiur is sponsored by Dr. Bernard & Robin Cohen

Visit www.atid.org/shiur for audio recordings, Podcasts, or to sign-up to receive sources in advance.

Visit www.WebYeshiva.org to sign up for

Rabbi Brovender's fully interactive, online Yeshiva.

בראשית פרק ג

(א) וְהִנָּחֵשׁ הָיָה עָרוֹם מִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עִשָּׂה יִקְנֹק אֲלֵהֶם וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה אַף כִּי אָמַר אֲלֵהֶם לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן : (ב) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנָּחֵשׁ מִפְּרִי עֵץ הַגֶּן נֹאכַל : (ג) וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֶּן אָמַר אֲלֵהֶם לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ פֶן תִּמְתּוּן : (ד) וַיֹּאמֶר הַנָּחֵשׁ אֶל הָאִשָּׁה לֹא מוֹת תִּמְתּוּן :

אבן עזרא

(א) **והנחש** י"א כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות, ויפרשו ויאמר הנחש ברמיזה. ואחרים אמרו שהוא שטן. ואיך לא יראו סוף הפרשה, כי איך ילך השטן על גחון, ואיך יאכל עפר, ומה טעם לקללת הוא ישופך ראש (ברא' ג, טו)? ורבים השתבשו לחקור, היה קולל הנחש, ואם היתה לו דעת שלמה, או צווה שלא ישיא האשה. ויאמר רב סעדיה גאון, אחר שהתברר לנו,

שאין דבור ודעת כי אם באדם לבדו, נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו, רק מלאך דבר בשבילים. והשיב עליהם רב שמואל בן חפני. והנה קם ר' שלמה הספרדי בעל השירים השקולים, וחכם גדול היה והשיב על רב שמואל. והישר בעיני שהם הדברים כמשמעם. והנחש היה מדבר, והיה הולך בקומה זקופה, והשם דעת באדם שם בו. והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה, רק לא כאדם. ופיי **ערום** חכם, שיעשה דבריו בערמה. ואל תתמה בעבור היות **ערום** אחר **ערומים**, והם שני טעמים, כי באלה הצחות בלשון, כמו בלחי החמור חמור חמורתים (שופ' טו, טז), וכן על שלשים עיירים, ושלשים עיירים להם (שם י, ד). ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש, וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם, ואין המלאך ממרה פי השם. והשואלים איך (וי"ג אנה) מצא הנחש את האשה? איננה שאלה. וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרים, ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם **לא תאכלו** פרי כל עץ כלל. לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא, כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצות השם, **ולא תגעו בו**, וכן הוסיפה אשת מנוח עד יום מותו (שופ' יג, ז) :

Bartholomeus Breenbergh, *Landscape with Balaam and the Ass* (Holland, 1634)

Oil on canvas (40×75 cm.)

National Museum of Western Art, Tokyo